

ТАҚРИЗ

ба диссертатсияи Фақиров Хурсандмурод Насруллоевич – «Ҳабибулло Назаров ва саҳми ӯ дар шинохти шахсият ва мероси адабии Карим Девона» барои дарёфти дараҷаи илми доктори фалсафа (PhD), аз аз рӯи ихтисоси 6D020500. – филология (10.01.09 – фолклоршиносӣ).

Омӯзишу таҳқиқи рӯзгор ва осори шоирони халқӣ яке аз чанбаҳои муҳими илми фолклоршиносӣ ба шумор равад ҳам, дар ин самт таҳқиқотҳои илмӣ хеле кам сурат гирифтаанд. Яке аз чунин таҳқиқотҳо дар шинохти шоири халқӣ Карим Девона дар замони Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷониби Ҳабибулло Назаров доир гардида буд, ки баъдтар бахшҳои доманадоре дар атрофи он ба вучуд омаданд. Албатта, пажӯҳиши Х. Назаров дар он солҳо таҷрибаи аввалин ба шумор мерафт ва маҳз ҳамон бахшҳои илмӣ буд, ки муҳаққиқони соҳа дар самти гирдовари мавод ва омӯзиши шахсиятҳои гуяндагони халқӣ таҷриба ба даст оварданд.

Идомаи таҳқиқот дар шинохти шоири халқӣ – Карим Девона ва муҳаққиқи он Ҳабибулло Назаров аз ҷониби унвонҷӯ Фақиров Хурсандмурод Нусратуллоевич ба роҳ монда шудааст, ки хеле ҷолиб ва саривақтист. Унвонҷӯ низ аввал ба омӯзиши шахсияти Карим Девона камар баста, тавассути омӯзиши осори ӯ шахсият ва рӯзгори Ҳабибулло Назаровро, ки қариб тамоми ҳаёташро дар шинохти шоири халқӣ – Карим Девона бахшидааст, баррасӣ намудааст. Диссертатсияи мавриди назар аз муқаддима, ду боб бо ғаслҳо, хулоса ва китобнома иборат мебошад.

Диссертант дар муқаддима оид ба мубрами ва зарурати таҳқиқи мавзӯ, дараҷаи азхудшудаи масъалаи илмӣ ва заминаҳои назариявӣ методологияи таҳқиқ, ва дигар талаботи муқарраргардидаи сохтори он батафсил сухан ронда, сабабҳои ба ин мавзӯ рӯ овардани худро баён намудааст. Дар ин қисм методологияи таҳқиқ муайян гардида, навгониҳои он ба қадри имкон инъикос шудаанд. Чанбаҳои назарӣ амалии диссертатсия низ то ҷое дар муқаддима нишон дода шудаанд.

Боби аввали диссертатсия «Тасвири бадени рӯзгор ва осори Карим Девона дар насри тоҷик» унвон дошта, аз ду фасл иборат мебошад. Фасли аввал «Ҳабибулло Назаров ва бозёфти эҷодии ӯ – шоири халқ Карим Девона» номгузори гардида, дар навбати худ шомили ду зерфасл аст. Дар зерфасли аввал, ки диссертант онро «Муруре ба зиндагиномаи Ҳабибулло Назаров» ном ниҳодааст, аслан дар бораи шахсияти Ҳабибулло Назаров суҳан меравад. Муаллиф дар ин қисми қор дар таъа маълумоти муҳаққикони дигар, аз қабили А.Сӯфиев, Ҳ. Муродиён, Ҳ.Ю. Файзбахш ва дигарон дар бораи зиндагиномаи Ҳабибулло Назаров, махсусан, аз дараҷаи ҷӯшонӣ то ба вазифаи раиси суд расидан, гирдоваранда ва муҳаққиқи осори пурҳикмати халқ гардидаи маълумоти хуби таърихӣ додааст. Сабаҳои рӯ овардани Ҳабибулло Назаров баҳри шинохти шоири халқӣ – Карим Девона низ дар ҳамин баҳши диссертатсия бо иқтибос аз дигарон ишора шудааст.

Зерфасли дигари фасли аввал «Бозтоби рӯзгору осори Карим Девона ва муҳаққиқи он Ҳабибулло Назаров дар таълифоти солҳои 70-90-уми асри XX ва даврони соҳибистиклолии кишвар» номгузори шудааст. Диссертант дар ин зерфасл бори дигар зиндагиномаи шоири халқ Карим Девонаро тасвир намуда, дар асоси мақолаву баҳсҳои солҳои 70-ум оид ба таҳқиқоти ҷустуҷӯҳои Ҳабибулло Назаров иттилоъ додааст. Бино ба баррасии унвонҷӯ баҳсҳои муҳаққиқон то имрӯз дар бораи шахсияти воқеии Карим Девона ҳамчун шоири халқӣ ва муборизи роҳи озодӣ идома доранд.

Дар фасли дууми боби аввал, ки бо унвони «Тасвирҳои бадени симои Карим Девона дар қиссаи илмӣ-бадани Ҳабибулло Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» таълиф гардидааст, диссертант ҷанбаҳои тасвири симои Карим Девона ва заҳматҳои муҳаққиқ Ҳабибулло Назаровро дар шинохти шоири халқӣ таҳлил намудааст. Ӯ дар ин қисмати диссертатсия бештар ба китоби «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» таъа намуда, ҷанбаҳои илмӣ ва воқеии шахсияти Карим Девонаро ҷустуҷӯ кардааст. Унвонҷӯ бар он назар аст, ки маҳз ишки асарҳои

халқӣ, бахусус эҷодиёти Карим Девона муҳаккикро водор намудааст, ки ба ҷустуҷӯ ва муайян намудани шахсияти шоир машғул шавад.

Фасли охири боби аввалро унвонҷӯ **«Ҳаёлпардозихон хилофи воқеияти таърихӣ дар «Қиссаи Карим Девона»-и Муҳаммадии Салим»** номгузорӣ кардааст. Аз номи фасл аён аст, ки диссертант ба таҳлили образи воқеияти асари Муҳаммадии Салим розӣ набуда, бо ӯ баҳсҳои илмӣ анҷом додааст. Муаллиф бо иқтибосу далелҳо аз асари Ҳабибулло Назаров ва мақолаҳои Ҳасани Муродиён бо муаллифи асари «Қиссаи Карим Девона» баҳсҳои хуби илмӣ анҷом дода, дар ҷанд маврид галат иншо шудани асарро исбот намудааст, ки то як андоза ҷанбаи илмӣ диссертатсияро афзудааст. Ҳамин баҳши диссертатсия нисбати фаслҳои пешина ҷанбаи бештари илмӣ дорад.

Боби дуюми диссертатсияи мавриди назар **«Баҳси донишмандон перомунӣ рӯзгор ва осори шоири мардумӣ Карим Девона»** унвон гирифтааст, ки муаллиф дар се фасли алоҳида тамоми баҳсҳои доманадореро, ки дар атрофи асари Ҳабибулло Назаров «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» сурат гирифта буд, аз нигоҳи худ таҳлилу баррасӣ намудааст.

Дар фасли аввали боби дуюм, ки **«Муҳтавои баҳси соҳибназарон перомунӣ мавҷудияти шоири мардумӣ Карим Девона»** ном дорад, диссертант тамоми баҳсҳои олимон, дар атрофи маҷмӯаи тартибдодаи «Сатрҳои оташин»-и Ҳ. Назаров ки тавассути мақолаҳо сурат гирифта буд, дубора баррасӣ намудааст. Ӯ андешаҳои олимон, аз қабилӣ Р.Амонов, В.Асрорӣ, Б.Тилавов, И.С.Брагинский, А.Муҳторов, Ҳ.Раҳмат ва дигаронро таҳлил намуда, дуруст дарк кардани кадоме аз муҳаккиконро ҷустуҷӯ мекунад. Ба андешаи диссертант ҳар як муаллиф дар навбати худ масъаларо дуруст баҳогузорӣ намудаанд, аммо воқеияти асари «Дар ҷустуҷӯи Карим Девона» ва маҷмӯаи «Сатрҳои оташин» ханӯз ҳам шарҳ наёфтааст.

Барои дарки амиқи масъала диссертант фасли дуюми боби дуюмро **«Ҷамъбасти баҳс ва бардоштҳо аз он перомунӣ шахсият ва шеърӣ Карим**

Девона» унвон дода, бо истифода аз муҳтавои чаласаи баҳсноке, ки мохи майи соли 1965 – пас аз як соли идомаи баҳсҳо дар рӯзномаи «Маориф ва маданият» сурат гирифта буд, таҳлилу натиҷагирӣ намудааст. Муҳаккик баромадҳои тамоми хузурдоштагонро, ки иштироккунандагони асосии баҳсҳо буданд, дар ин баҳши қор ботафсил шарҳ додааст. Ӯ гуфтаҳои И.С. Брагинский ва ҳуди Ҳ. Назаровро, ки «...асари мазкур кашфиёти хуби бадеӣ буда, барои ба шакли рисолаи илмӣ пешниҳод намудани он камтар кӯшиш лозим аст» хулосаи асосӣ қабул намудааст.

Фасли охири боби дуюмро унвонҷӯ «Ҳабибулло Назаров ва ислоҳи камбудиҳои мувоҳида: муҳтавои қисмати дуҷуми қиссаи «Дар ҳустуҷӯи Қарим Девона» ном ниҳода, дар таъя ба нашри нави қиссаи «Дар ҳустуҷӯи Қарим Девона» андешаҳои Ҳабибулло Назаровро шарҳу тавзеҳ додааст. Муҳаккиқи ҳавон бо иқтибос аз гуфтаҳои Ҳ. Муродиён ва муҳаккиқони дигар иброз менамояд, ки паҳлуҳои баҳсноки шахсияти Қарим Девона ва ашъори ӯ ҳоло ҳам зиёданд. Шеърҳои бисёре дар маҷмӯаи «Сатрҳои оташин» мавҷуданд, ки моли Қарим Девона будани он шубҳаангез мебошанд.

Дар қисмати хулоса низ диссертант бо овардани 16 банд андешаҳои шро таквият дода, шахсияти Қарим Девонаро ҳамчун шоири халқӣ инъикос намудааст. Инчунин, дар ин баҳш захираҳои Ҳабибулло Назаровро ҳам ҳамчун муҳаккиқи эҷодиёти шифоҳӣ то ҳоё муайяну муқаррар намудааст.

Дар баҳши китобнома адабиёти зиёди илмӣ ва сарчашмаҳои боъътимод оварда шудаанд, ки агар қисме аз онҳо дар диссертатсия истифода шуда бошанд, қисми дигарро муаллиф дар рафти таҳқиқот мутолиа намудааст ва он барои муҳаккиқони баъдӣ ҳамчун маводи библиографӣ хизмат карда метавонад.

Дастовардҳои диссертатсия зиёданд, аммо дар қатори муваффақиятҳо баъзе камбудиҳои низ ҳой доранд, ки ишораи чанде аз онҳо ба манфиати қор хоҳад буд:

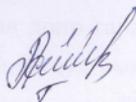
1. Дар муқаддимаи қор принципи интихоби бандҳо аз рӯи талаботи муқарраргардидаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон роия нашудааст. Ҳатто вожаҳо ҳам дар як шакл истифода нашудаанд. Муҳаққиқ дар якчанд банди муқаддима калимаи «таҳқиқот» ва дар се маврид «таҳқиқ»-ро истифода намулдааст, ки ба назари мо шакли дуҷумла саҳеҳ аст.
2. Муаллиф дар фасли аввали боби аввал оид ба таҳқиқотҳои олимони ба таври умумӣ ҳарф зада, дақиқан муайян намекунад, ки кадом муҳаққиқ масъаларо воқеъбинона баррасӣ намулдааст. Ҳасани Муродиён ё Ҳасан Юсуфи Файзбахш (саҳ 23-24).
3. Дар бисёре аз қисматҳои диссертатсия хатогиҳои мантиқӣ ҷой доранд. Масалан, дар сарҳатти аввали саҳифаи 51 ҷумлаи «дар соҳаҳои адабиётшиносӣ ва фолклоршиносии тоҷик дар соҳаҳои адабиётшиносӣ ва фолклоршиносии тоҷик «Ғуноҳи» Аҳмад он буд, ки» мазмун ва мақсади муайян надорад. Ҷумлуи мазкур нотаҷриба аст. Ё худ, дар бисёре аз саҳифаҳои диссертатсия ибораи «Водии Ҳисору Ғозималик» истифода шудааст. Мусаллам аст ки дар ягон давраи замони Ғозималик водӣ набуд. Ҳатто дар баъзе маврид танҳо Ғозималикро водӣ унвон додааст. Дар ҷои дигар «водии Ғозималику Боботоғ» омадааст, ки мантиқан ғалат аст (саҳифаҳои 68, 75, 83, 85, 129 ва ғайра).
4. Дар рисола, ки аз рӯи рамзи 10.01.09 – Фолклоршиносӣ пешниҳод шудааст, усули мусоҳиба (гуфтугӯ бо ғояндагонии халқӣ) умуман истифода нашудааст. Мутаассифона, усули мазкур ҳатто дар қисми методологияи таҳқиқ номбар ҳам нагардидааст. Инчунин ҷустуҷӯи шахсият ва шеърҳои Қарим Девона аз ҷониби ҳуди диссертант сурат нагирифтааст. Вариантиҳои шеърҳои шоир имрӯз ҳам миёни халқ истифода мешаванд ё не, муайян нашудааст.

5. Диссертант ба асари Муҳаммадии Салим эрод мегирад, ки ӯ ба ҷои истилоҳи «хостгорӣ» калимаи «зангапзанӣ»-ро ғалат истифода намудааст. Аммо мувофиқи талаботи илми фолклоршиносӣ истилоҳҳои дар номи маросиму ҷашнҳои ҷойдоштаро иваз кардан мумкин нест. Муҳаммадии Салим истилоҳи «зангапзанӣ»-ро аз забони халқ истифода намудааст, ки ҳеҷ ҷои ғалат нест. Эроди дигари диссертант ба Муҳаммадии Салим дар муҳаммаси «Ба ранги заъфарони ман, расид гарду ғубор имрӯз» мебошад. Яъне муаллиф кайд мекунад, ки Муҳаммадии Салим мисраъро дар асараш дар шакли «Ба ранги заъфаронам мерасад гарду ғубор имрӯз» навиштааст, ки мазмунан ифодакунандаи замони оянда аст. Яке аз хусусияти асосии илми фолклоршиносӣ вариантҳои матнҳои мебошад. Гуяндагони халқӣ кам андар кам ба шакли шеърӣ аҳамият медиҳанд. Бинобар ин бо тағйири мисраъ ва ё ҳатто калимаи варианти нави асар ба вучуд меояд. Бо ин далел метавон гуфт, ки мисраи истифоданамудаи Муҳаммадии Салим варианти пайдонамудаи худӣ ӯ мебошад ва дар он ҳеҷ гуна хато дида намешавад.
6. Дар саҳифаи 112-и диссертатсия шеърро аз асари «Шуълаест, к-аз дуд фориғ»-и Ҳасани Муродиён истифода шудааст, ки дар мисраи охири он «Ҷонро ба талаб оварду супурдан натавонист...» калимаи «талаб» ғалат аст. Ба ҷои калимаи «талаб» «лаб» бояд бошад.
7. Дар банди 13-и хулоса оид ба жанрҳои шеърӣ эҷодиёти Карим Девона сухан меравад, аммо унвонҷӯ дар диссертатсия ягон намунаи шеърҳои Карим Девонаро аз нигоҳи жанрӣ таҳлилу баррасӣ накардааст.

Нуксонҳои дар боло зикргардида, қиммати илмии корро чандон кам накардаанд ва диссертатсияи Фақиров Хурсандмурод Насруллоевич таҳти унвони «Ҳабибулло Назаров ва саҳми ӯ дар шинохти шахсият ва

мероси адабии Карим Девона» чавобгӯи талаботи диссертациянависии
КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Автореферат
ва мақолаҳои ҷопшуда мухтавои диссертатсияро фаро гирифтаанд ва
муаллифи он барои гирифтани дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD),
аз аз рӯи ихтисоси 6D020500. – Филология (10.01.09 – Фолклоршиносӣ)
арзанда мебошад.

Номзади илмҳои филологӣ,
муовини директор оид ба корҳои илмӣ
Муассисаи давлатии
Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии
фарҳанг ва иттилоотӣ
Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон

Аминов А.Ҳ.

Суроға: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев 17.
Тел: +(992) 934-62-63-46, +(992) 907-62-63-46
E-mail: raboni_81@mail.ru

Имзои Аминов Абулфатоҳро тасдиқ мекунам:

Нозири кадрӣ Пажӯҳишгоҳи
илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот

Раджабова А.К.

Суроға: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев 17.
Тел: +(992) 233-58-84, +(992) 915-05-83-53
E-mail: vfahang98gmail.com